

ÂKİFNÂME'DE KARAKTER ANALİZİ

M. Halil SAĞLAM¹

Öz

Mehmet Akif Ersoy, Türk millî kültürünün en önemli değerleri arasında yer almaktadır. Türk milletinin sosyal hafızasında yer edinen Mehmet Akif'in yozlaştırılmadan nesilden nesile aktarılması büyük önem arz etmektedir. Bunun için de dikkat edilmesi gereken en önemli husus Mehmet Akif Ersoy gibi kültürel değerlerin doğru kaynaklardan yararlanarak anlatılmasıdır. Türk kültür tarihinde Mehmet Akif Ersoy'la ilgi çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Bu kaynakların büyük bir kısmı temelde Mehmet Akif Ersoy'un örnek şahsiyetine tanıklık eden Süleyman Nazif, Eşref Edip, Hasan Basri Çantay ve Mithat Cemal Kuntay gibi yazarların biyografî türü eserlerinden yararlanılarak kaleme alınmıştır. Mehmet Akif Ersoy'u doğru okumak ve anlamak için bu temel kaynaklardan mümkün olduğu ölçüde yararlanmak gerekmektedir. Bu çalışmada Mehmet Akif Ersoy'un örnek şahsiyeti Hasan Basri Çantay'ın *Âkifnâme* adlı eseri kaynak gösterilerek analiz edilmektedir. *Âkifnâme* Hasan Basri Çantay'ın 1937 yılında *Türk Dili* gazetesinde çıkan hatıra yazılarından derlenmiş önemli bir kaynaktır. Çantay, eserde samimi dostu Mehmet Akif Ersoy'un örnek şahsiyeti hakkında hatıralara dayalı bilgiler vermektedir. Eser aynı zamanda Akif'in vefatından sonra dönemin seçkin yazarlarının onunla ilgili görüş ve tespitlerini de içermektedir. Bu çalışmanın temel amacı *Âkifnâme*'den yararlanarak Milli Şair'le ilgili araştırmacılara kaynağa dayalı doğru bilgiler sunmaktır. Çalışmada elde edilen bulgular Akif'in bilgili, mütevazı, onurlu, idealist, cesur ve diğerkâm şahsiyetine göre sınıflandırılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular *Âkifnâme* adlı eserin Mehmet Akif Ersoy'un örnek vasıflarına kaynaklık edecek hatıralar ve bilgiler içerdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Âkifnâme, Mehmet Akif Ersoy, karakter.

CHARACTER ANALYSIS IN ÂKİFNÂME

Abstract

Mehmet Akif Ersoy is among the most important values of Turkish national culture. It is of great importance that Mehmet Akif, who has a place in the social memory of the Turkish nation, is transferred from generation to generation without being corrupted. For this, the most important point to be considered is that cultural values such as Mehmet Akif Ersoy should be explained by using the trustworthy sources. There are many sources related to Mehmet Akif Ersoy in the history of Turkish culture. A large part of these sources have been written by making use of the biographical works of authors such as Süleyman Nazif, Eşref Edip, Hasan Basri Çantay, Mithat Cemal Kuntay, who witnessed the exemplary personality of Mehmet Akif Ersoy. In order to understand Mehmet Akif Ersoy correctly, it is necessary to use from these basic sources as much as possible. In this study, Mehmet Akif Ersoy's exemplary personality, Hasan Basri Çantay's *Âkifnâme* is analyzed with reference to it. *Âkifnâme* is an important source compiled from Hasan

¹ Doç Dr., Sİ.Ü. Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi. mhalil.saglam@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7557-7021

Basri Cantay's memoirs published in Türk Dili newspaper in 1937. In the work, Bagay gives memoir-based information about the exemplary personality of his sincere friend Mehmet Akif Ersoy. The work also includes the opinions and determinations of the distinguished writers of the period after Akif's death. The main purpose of this study is to present accurate source-based information to researchers about the National Poet by making use of *Âkifnâme*. The findings obtained in the study were classified according to Akif's knowledgeable, modest, honorable, idealistic, brave, altruistic personality. The findings obtained as a result of the study reveal that the work named *Âkifnâme* contains memories and information that will serve as a source for Mehmet Akif Ersoy's exemplary qualities.

Keywords: Âkifnâme, Mehmet Akif Ersoy, Character

Giriş

Türk kültür ve eğitim politikasında Mehmet Akif Ersoy, İstiklal Marşı'nın kabulü, Çanakkale Şehitlerini anma veya vefat yıl dönemi dolayısıyla adından sıklıkla söz ettiren önemli bir şahsiyettir. Anma etkinliklerinde Millî Şair'in onurlu şahsiyeti üzerinde durulmakta, erdemli vasıflarına dair hatıralar anlatılmakta, şiirleri tahlil edilmektedir. Fakat anma etkinliklerinin bir kısmında Mehmet Akif'e olağanüstü vasıflar yüklenmekte ve de Millî Şair, kaynağı belirsiz ve birbirleriyle çelişen bilgilerle anılmaktadır. Örneğin, Mehmet Akif'in İstiklal Marşı'nı Tacettin Dergâhının duvarlarına tırnaklarıyla kazıdığı, şapka kanununa muhalefet ettiği için Mısır'a gönderildiği, Mısır'da açlık ve sefalet içinde yaşadığı, İslamcı olup Türk milliyetçiliğine karşı olduğu, Türk halkının Akif'e hak ettiği değeri vermediği, cenazesinin dört belediye görevlisi tarafından belediye aracılığıyla kaldırıldığı gibi bilgiler gerçeği yansıtmamakla birlikte Mehmet Akif'le ilgili yanlış bir algı oluşturmaktadır. Dolayısıyla burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus Akif'i gerçek hayattan koparmadan kaynaklara dayalı olarak anlatmaktır. Mehmet Akif'le ilgili doğru kaynaklardan yararlanılarak öğrenilen bilgiler bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Bugün Mehmet Akif'le ilgili çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Bu kaynaklarda anlatılan bilgilerin önemli bir kısmı dört temel esere dayandırılmaktadır. Bunlardan ilki Süleyman Nazif'in 1924 yılında kaleme alınan Mehmet Akif adlı biyografisidir. Bir diğeri Eşref Edip Fergan'ın 1938-1939 yılları arasında kaleme aldığı *Mehmet Akif-Hayati, Eserleri, Yetmiş Muharririn Yazıları* adlı eseridir. Üçüncü temel kaynak *Âkifnâme* adıyla 1966 yılında Hasan Basri Çantay'ın oğlu Mürşit Çantay tarafından yayınlanmıştır. Eserde Hasan Basri Çantay'ın *Türk Dili* gazetesinde Mehmet Akif'le ilgili çıkan yazıları ve Mehmet Akif'in vefatı dolayısıyla dönemin aydınları tarafından Hasan Basri Bey'e gönderilen mektupları yer almaktadır. Mehmet Akif'le ilgili dördüncü temel kaynak Mithat Cemal Kuntay'ın *Mehmet Akif Hayati, Seciyesi Sanatı* adlı eseridir. Her dört kaynağın ortak özelliği Mehmet Akif'in hayat mücadelesine ve üstün vasıflarına tanıklık eden yakın dostları tarafından kaleme

alınmış olmalarıdır. Bu dört temel kaynağa son dönem Meclis-i Mebûsanda Niğde milletvekili olarak görev yapan M. Emin Erişilgil'in 1956 yılında yayınladığı *Bir İslamcı Şairin Romanı* adlı eserini de ilave etmek mümkündür. Bugün Mehmet Akif Ersoy'la ilgili bu temel kaynaklardan yararlanarak kaleme alınan çok sayıda eser bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: Fevziye Abdullah Tansel: *Mehmed Âkif* (1945), Nurettin Topçu: *Mehmet Akif* (1970), Sezai Karakoç: *Mehmet Âkif* (1974), Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif'in Ersoy* (1988), Orhan Okay: *Mehmed Âkif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi* (1989), Zeki Sarıhan: *Mehmet Akif* (1996), İ. Hakkı Şengüler: *Mehmet Akif Külliyyatı* (2000). Fazlı Gökçek: *Âkif'in Şiir Dünyası* (2005), Kazım Yetiş: *Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy* (2006), Metin Önal Mengüşoğlu: *Müstesna Şair: Mehmet Akif* (2007), Tahsin Yıldırım: *Milli Mücadelede Akif* (2007), Mustafa Özçelik: *Mehmet Akif'in Kronolojik Hayat Hikâyesi* (2009), Mehmet Doğan: *Camideki Şair* (2013). Mehmet Akif'le ilgili bu türde müstakil kitapların dışında birçok makale, bildiri ve konferans metni de bulunmaktadır. Bugün Mehmet Akif'le ilgili bilgilere bu türde yayınlanmış eserlerden yararlanarak ulaşmak mümkündür. Ancak Mehmet Akif'i doğru anlamının ve anlatmanın en etkili yolu Akif'in hayatına tanıklık eden yazarların kaleme aldıkları biyografi türünde kitapları okumaktır. Bu anlamda Hasan Basri Çantay'ın *Âkifnâme* adlı eseri değerlendirilebilecek zengin bir içeriğe sahiptir. Hasan Basri Bey'in Mehmet Akif'le ilk karşılaşması 1908 yılında *Srât-ı Müstakîm* mecmuasının idarehanesinde olmuştur (Kapukaya, 2016. 38). Mehmet Akif'in edebî, ilmî ve insanî yönüne hayran olan Hasan Basri Bey, Akif'i farklı yönleriyle tanıma fırsatı bulmuş; Mehmet Akif'in vefatından sonra da Balıkesir'de yayınlanan Türk Dili gazetesinde Mehmet Akif Ersoy'u takdir ettiği yönleriyle biyografi türünde bir yazı dizisi kaleme almıştır. "İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif Ersoy" başlığı altında kaleme aldığı bu yazı dizisi derginin 10131-10148 sayıları arasında 1937 yılında yayınlanmıştır. Çantay, bu yazı dizisinde Akif'in o güne kadar çok az bilinen bazı yönleri ve hayat hikâyesi hakkında bilgi vermektedir. Akif'in örnek şahsiyetini ilk kaynaktan anlatan bu yazılar 1966 yılında Hasan Basri Bey'in oğlu Mürşit Çantay tarafından *Âkifnâme* adıyla basılarak kitap haline getirilmiştir. Kitap, Millî Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya gelip Mehmet Akif'le birlikte ilmî ve fikrî çalışmalarda bulunan Mahir İz'in takdim yazısıyla başlar. Bu yazının devamında Nurettin Topçu'ya ait *Âkifnâme'ye Dair*", başlıklı bir yazı bulunmaktadır. Kitabın devam eden bölümünde Mehmet Akif Ersoy'un doğumu, ailesi, eğitim hayatı, vatanseverliği, ahlaki yönü, ilmî ve fikrî cephesi, şairlik yönü ve eserleri hakkında bilgi verilmektedir. Kitapta ayrıca Millî Şair'in vefatından dolayı Hasan Basri Çantay'a yazılan taziye mektupları ve mersiyeler, Akif'in sanatı ve kişiliği hakkında değerlendirmeler belki de hepsinden önemlisi Mehmet Akif'in erdemli vasıflarını anlatan hatıralar yer almaktadır. Kitabın en özgün yanı hayatı bir şekilde

Mehmet Akif'in hayatıyla kesişen dönemin seçkin yazarlarının Akif'le ilgili görüşlerini içermesidir. Kitap bu yönüyle Türk kültür tarihi açısından önemli bir kaynaktır. *Âkifnâme*'de anlatılan hatıralara ve kullanılan üsluba göre Hasan Basri Çantay'ın Mehmet Akif'e büyük bir saygı duyduğu; Mehmet Akif'i bir aile büyüğü ve üzerinde büyük bir emeği olan hocası olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Mehmet Akif'in de bu ilgi ve hürmete karşı Hasan Basri Bey'e karşı özel bir saygı ve sevgisi vardır. Hatıralardan anlaşıldığına göre Mehmet Akif Bey, Hasan Basri Bey'in aracılığıyla gelen misafirlerine özel ilgi göstermekte ve onun taleplerini mümkün olduğu ölçüde yerine getirmektedir. Nitekim İstiklal Marşı'nın yazımı için Akif'i ikna eden kişi Hasan Basri Çantay olmuştur. Balıkesirli şair Ruhi Naci Bey, hatıralarında Mehmet Akif Ersoy'un Hasan Basri Bey'e olan ilgisine yakından şahit olmuştur. Ruhi Naci Bey Akif'i Mısır'a girmeden yirmi üç gün önce Üsküdar'daki evinde ziyaret etmiş; Ona, Hasan Basri Çantay'ın da İstanbul'da olduğu müjdesini iletmiştir. Akif, bu müjdeli haberi duyunca oldukça keyiflenir ve yanında bulunan Talat Bey'e dönerek Hasan Basri'nin elmas değerinde bir kişiliğinin olduğunu söyler (Çantay, 1966: s. 260). Hasan Basri Bey'in şairlik ve âlimlik yönünü de oldukça beğenen Mehmet Akif, o günkü sohbette ona karşı olan ilgisini açıkça dile getirmiştir. Eski Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki de Hasan Basri Bey'e yazdığı mektupta Mehmet Akif Ersoy'un kendisine özel değer verdiğine ve isminin geçtiği anlarda "ne temiz, ne temiz eşi yoktur" dediğine defalarca şahit olduğunu söyler (Çantay, 1966). Mehmet Akif Ersoy'un Bursa ve Balıkesir'in işgalinden dolayı yazdığı "Bülbül" şiirini Hasan Basri Bey'e ithaf etmesi de Akif'in Basri Bey'e verdiği özel değeri açıkça göstermektedir. Akif'in Hasan Basri Bey'e karşı olan güveni ve sevgisi şüphesiz aralarındaki ortak değerlerden ve ülküdaşıktan gelir. Hasan Basri Bey Balıkesir'deki evinde misafir ettiği; kendisinden özel Arapça ve Farsça dersler aldığı; Meclis-i Mebûsanda aynı sıraları paylaştığı Akif'i yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Onun *Âkifnâme*'de anlattığı hatıralar ilk kaynaktan olması itibarıyla anlamlı ve önemlidir. Akif'in doğru anlaşılması açısından bu hatıraların bilinmesi ve aslı bozulmadan nesilden nesile aktarılması gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde *Âkifnâme*'de Mehmet Akif Ersoy'un örnek şahsiyetini yansıtan hatıralara yer verilmektedir. Mehmet Akif'in vatanseverliğini, diğerkâmlığını ve samimiyetini ortaya koyan bu hatıraların bir kısmı doğrudan bir kısmı ise dolaylı anlatımla aktarılmıştır. Makalede Akif'in örnek şahsiyetini yansıtan sınırlı sayıda hatıra bulunmaktadır. Konuyla ilgili ayrıntı, araştırma kapsamındaki *Âkifnâme* adlı eserde yer almaktadır. Akademisyen yazar Necmettin Turinay, 2020 yılında *Âkifnâme*'yi yeniden düzenleyerek yayınlamıştır. Yazar, *Âkifnâme*'yi dönemin kültür ve siyaset ilişkisini göz önünde bulundurarak yorumlamış; kronolojik olarak yeniden düzenlemiştir. Turinay'ın yaptığı çalışmada eser-şahsiyet ve dönem hakkında bilgi verilmekte; Hasan Basri Çantay'ın vefatından sonra eserin başına gelen

talihsizlikler anlatılmaktadır. Bu çalışmada M. Çantay'ın yayına hazırladığı *Akifnâme*'den yararlanılmıştır.

1. Mütevazı Bir Halk Kahramanı

Tevazunun ölçüsü kişinin sonradan kazandığı unvanların ve başarıların cazibesine kapılmadan olduğu gibi görünmesi, sosyal çevresini ve karakterini değiştirmemesidir. Yani kişi başlangıçta mütevazı görünüp de birtakım zaferler elde ettikten sonra şöhretin cazibesine kapılıyor ve sosyal çevresine karşı tavırlarını değiştiriyorsa bu kişinin erdemli bir karakter olduğunu söylemek mümkün değildir. Mehmet Akif'in hayat hikâyesine bakıldığında bulunduğu makamların, kazandığı zaferlerin ve gördüğü itibarın karakterini hiçbir zaman değiştirmedeği görülür. Müderris Tahir Efendi ve Buharalı göçmen bir ailenin kızı olan Emine Şerif Hanım'ın evliliğinden doğan Mehmet Akif mütevazı bir aile ortamında yetişmiş; hayatının ilerleyen döneminde üstün zekâsı ve çalışkanlığıyla toplumun en seçkin insanları arasına girmiştir. Mehmet Akif'in ismi anıldığında genelde herkesin aklına 'İstiklâl Marşı' gelir.

Ancak Akif şair ve edip kimliğinin yanında öncelikle mesleğinde çok çalışkan ve başarılı bir veteriner hekim, toplumun sorunlarıyla ilgilenip dile getirmekten çekinmeyen cesur bir kalem ve sadece Anadolu'yla sınırlı kalmayan ünü Rumeli, Asya ve Orta Asya coğrafyasına taşan saygın bir âlimdir. Arapça, Farsça ve Fransızcaya anadili kadar hâkimdir. (Şentop, 2021: s. 2-3)

Mehmet Akif, yaşadığı dönemde şairliği, sosyal ve fen bilimlerine olan vukufiyeti hepsinden önemlisi de samimi yaşantısı ve vatanseverliğiyle tanınan bir şahsiyettir. Millî mücadele yıllarında halkı direnişe davet eden vaazlarıyla ve siyasî nutuklarıyla; farklı mecmularda çıkan manzum ve nesir yazılarıyla; bürokrat ve siyasî kimliğiyle geniş halk kitleleri tarafından tanınmıştır. Tahsil hayatında en başarılı öğrenciler arasında olan Mehmet Akif, 1908 yılında Darülfünun Müderrisliği; 1916 yılında Teşkilat-ı Mahsusa üyeliği ve 1920 yılında da milletvekilliği yapmıştır. Örnek bir karaktere sahip olan Mehmet Akif, hayatının hiçbir döneminde şöhretin ve gördüğü itibarın cazibesine kapılmamış, ait olduğu toplumun değerlerinden kopmamıştır. Hasan Basri Çantay, *Akifnâme*'de özellikle Mehmet Akif'in tevazu yönüne sıklıkla dikkat çeker. Onun tevazusunu kendi şiiriyle şöyle yansıtır: "Toprak gezen gölgeme toprak çekilince/günler bu heyulayı da er geç silecektir/rahmetle anılmak, ebediyet budur amma/sesiz yaşadım, kim beni nerden bilecektir?" (1966: s. 47). Mehmet Akif'in Burdur milletvekilliği yaptığı dönemde en dikkati çeken özelliklerinden biri yine alçakgönüllü olmasıdır. Kendisiyle aynı mecliste görev

yapan Balıkesir milletvekili Hasan Basri Çantay'ın ifadesine göre meclisteki arkadaşları onu maarif nâzırı olarak görmek isterler. Fakat o, “ben kendimi ve evimi idare edemiyorum üstüme düşerseniz mebusluğu da atarım” diyerek bu teklifi reddeder (Çantay, 1966: s. 34). Mehmet Akif, meclisin dışında da saygıyla karşılanan ve kendisiyle görüşülmesi büyük bir onur olarak kabul edilen bir şahsiyettir. Hasan Basri Bey (1966: s. 263), Mehmet Akif'in halk içinde gördüğü itibarı ve buna karşı mahcubiyetini hatıralarında şöyle nakleder:

Akifle o günlerde her akşam Üsküdar'a beraber dönüyorduk. Yolda vapurda salıncılar ve ihtiramcılar önünde Akif sıkıla büzüle geçiyordu. Selam alış verişi pek yakın dostlar arasında âdet olan o kalabalık sokaklarda rast gelen en biganelerin bile –ekseriyete uyararak- derlenip toplanıp Âkif'ten iltifat istemesi onun herkes tarafından tanındığına ve sevildiğine âlemet idi. Bununla beraber öyle candan ve temiz muhabbetlere, hürmetlere gark olan Âkif, yine melâl ve meraret içinde kahroluyor gibiydi. (1966: s. 263)

Mehmet Akif, milletvekili olma yönüyle ve *Sırat-ı Mustakim* ve *Sebülürreşâd* gibi dönemin en önemli mecmularında çıkan yazılarından dolayı tanınan bir şahsiyettir. Fakat o asıl şöhretini İstiklal Marşı'nı yazıp “Millî Şair” unvanını aldığı dönemde kazanmıştır. Mehmet Akif'in şiiri Türkiye Büyük Millet Meclisinde Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından okunurken aralarında Atatürk'ün de bulunduğu milletvekilleri tarafından uzun süre ayakta alkışlanmıştır. Şiir *Hâkimiyet-i Millîye* ve *Sırat-ı Müstakim* mecmularında yayımlandıktan sonra kısa sürede dilden dile yayılmıştır. İlginçtir ki Akif, İstiklal Marşı'nın Meclis'te okunması sırasında gördüğü teveccühten utanarak salonu terk etmek zorunda kalmıştır. Mehmet Akif'in İstiklal Marşı'nı Türk milletine armağan ederek *Safabat*'a almaması da onurlu şahsiyetinden ve mutlak tevazusundan kaynaklanır.

Mehmet Akif, günlük hayatında kendisine hürmet gösterenlere karşı son derece nazik davranır ve onları yüceltir. Yine bir gün eşraftan Hafız Sami Bey, Mehmet Akif'i görünce hemen yanına giderek iki elini birden öpmek ister. Mehmet Akif, mütevazı ve nükteli bir üslupla: “Estağfurullah, estağfurullah efendim ben paspas değilim öpüp takdis edecek şey senin şu ağzındır” der (Çantay, 1966: s. 263). Hasan Basri'nin tasvirine göre (Çantay, 1966: s. 37), Mehmet Akif günlük hayatında lüks ve şatafata önem vermeyen kalender bir şahsiyettir. O günün ekonomik ve sosyal şartlarında halk gibi giyinir. Üstünde ütüsüz bir pantolon, yazlık bir ceket vardır, kararmış lastik bir ayakkabı ve kalıpsız bir külah vardır.

Büyük sanatkârların değerini yine onlar gibi büyük sanatkârlar bilir. Akif yaşadığı dönemde devrin büyük sanatçıları arasında saygı ve hürmetle anılır. *Âkifnâme*'de anlatılan bir olaya göre Şair-i Azam unvanını taşıyan Abdülhak Hamit Tarhan, yaşlı haliyle Mehmet Akif'i hastanede ziyaret

etmek ister. Fakat *Makeber* şairinin merdivenleri çıkacak dermanı yoktur. Şair, hastanenin ara katlarının birinde oturarak bir görevli aracılığıyla Akif'e geçmiş olsun dileklerini iletir. Mehmet Akif, sanatına ve şahsiyetine saygı duyduğu Tarhan'ın yaşlı haliyle ziyaretine geldiğini duyunca oldukça mahcup olur. Tarhan'ın selamını ileten kişiye en yakın zamanda kalkıp kendilerini ziyaret edeceğini Abdülhak Hamit Tarhan'ın hem ellerinden hem de ayaklarından öpmek istediğini söyler (Çantay, 1966: s. 288). Şair-i Azam, Akif'in bu sözü karşısında duygulanarak hıçkırıklara boğulur.

Şair-i Azam unvanını taşıyan Abdülhak Hamit Tarhan'ın dışında Rezaizâde Mahmut Ekrem, Süleyman Nazif, Cenap Şehabettin, Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç gibi dönemin diğer birçok şair ve yazarı da Akif'i saygı ve hürmetle yâd eder. Fakat Akif, kendisine gösterilen teveccühlerin cazibesine hiçbir zaman kapılmaz. Kendisini sürekli yenilemeye ve geliştirmeye muhtaç görür.

Mehmet Akif, faziletli ve olgun bir kişiliğe sahiptir. Bağımsızlık mücadelesinin verildiği dönemde yaşadığı onca sıkıntıyı, gösterdiği fedakârlığı ve vatan için ödediği bedelleri hiçbir zaman anlatmaz. Onun Türk milletine sürekli ümit telkin eden bir hali vardır. Mehmet Akif, her zaman için millet adına yapılması gereken çok daha fazla sorumluluklarının olduğuna inanır. Dönemin seçkin âlimleri, yazar ve şairleri onun derin ilmine ve edebî yönüne hürmet ettikleri halde “Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım” dizelerinde ifadesini bulduğu gibi sürekli kendisini yüksek ilim ve irfan yönüyle eksik görür.

Edirne milletvekili Şeref Aykut Bey, Mehmet Akif'in Edirne'de çalıştığı dönemi şöyle anlatır: “Benim bir horde beygirim vardı. Mehmet Akif bunun üzerine meşhur kıl heybesini atarak üstüne biner, köy köy gezerdi ve Türk köylerinde topladığı bin bir destanı içli ve duygulu gönlünden taşarak anlatırdı” (Çantay, 1966: s. 21). Mehmet Akif, fikirlerini gelişigüzel savunan bir karakter değildir. O, “öncelikle memleketin muhtelif tabakalarını iyiden iyiye tetkik etmiş, bilhassa aşağı tabakaya çok inmiş ve bu tabakanın iniltisini çok dinlemiş ve ruhi hastalıklarıyla çok meşgul olmuştur (Çantay, 1966: s. 245). Akif'in şiirlerinde ilham kaynağı halktır. “Seyfi Baba” şiirinde olduğu gibi fakir ve çaresiz insanların yaşadığı sorunlar onu derinden etkiler ve sanatının ilham kaynağı olur. Hasan Basri Çantay'ın tespitlerine göre “Mehmet Akif bu şiirini meşrutiyetin ilanından bir sene evvel yazmıştır. O zamanki İstanbul'un hârâbisi, sâkinlerinin sefaletini tasvir eden parçalarıyla hastanın yattığı odayı, o zavallının perişan halini anlatan kısımları çok güzeldir. Şiir tam manasıyla halkçıdır, insanidir” (1966: s. 113). Mehmet Akif'in halka inen ve halkı söyleten bir başka şiiri de “Mahalle Kahvesi”dir. Yine Hasan Basri'nin ifadesiyle “Mehmet Akif'in bu eseri halkçı ve hakikatçı bir eserdir” (1966: s. 123). Liyakati ve ilmî cephesinden dolayı çevresinde

büyük itibar gören Mehmet Akif, genelde halkın içinde yaşamayı tercih eder. O, baytarlık mesleğini yaptığı dönemde Anadolu köylerinde yaşanan trajediyi yerinde görür. “Yorulmadan, usanmadan 45 yıl baytar hekim olarak Rumeli, Anadolu ve Arabistan’da bulaşıcı hastalıklar konusunda halkı aydınlatmak üzere dolaşmıştır” (Şentop, 2021: s. 3). Mesleği icabı Anadolu ve Rumeli topraklarında yaşayan Türk halkının ekonomik ve sosyal sorunlarını yerinde gören Mehmet Akif, her zaman için onlardan biri gibi yaşamış; sahip olduğu unvanları ve imkânları şahsi çıkarları amacıyla kullanmamıştır.

Mehmet Akif, kıyafetiyle de mütevazı bir halk insanıydı. Müderris, milletvekili ve gerçek bir sanatkâr olmasına rağmen dönemin ekonomik şartlarına uygun olarak mütevazı giyinirdi. Hasan Basri Çantay (1966: s. 35), onun tevazusunu yansıtan kılık ve kıyafetini şöyle tasvir eder:

Bir gün onunla birlikte Ankara’nın koyun pazarına gidiyorduk. Arkamızdan da Meclis Kavanin müdürü Niyazi ve Dursunbeyli Ahmed Hulusi Beyler de geliyorlardı. Aralarında kopan bir kahkaha ile başımızı onlara çevirdik. Akif Bey bundan bir şey sezmişti. Sebebini sordu, gülmeği arttırdılar. Üstad: “Allah aşkına, Allah aşkına söyleyiniz” dedi. O, bu kahkahanın kendine matuf olduğunu anlamıştı. Ahmed Hulusi, “darılmazsanız söyleyeceğim” dedikten, Üstad’dan “Bilakis memnun olurum” cevabını aldıktan sonra şöyle dedi: “Niyazi’ye dedim ki bu adam bizim taraflara gelse keçi çelebi (tüccarı) diye yüzüne bakan olmaz!” Bu söz Akif’in o kadar hoşuna gitti ki Ahmed Hulusi’ye birkaç defa tekrarlattı.

Öğrenciler, gazeteciler ve genç şairler tevazusundan dolayı Mehmet Akif’e rahatlıkla ulaşabiliyor; öğrenmek istedikleri konuları rahatlıkla ona sorabiliyorlardı. Kendisi de şiire meraklı olan Hasan Basri Bey, bir gün hece vezniyle yazdığı bir şiirini Mehmet Akif Bey’e okutup onun hece vezniyle ilgili düşüncelerini öğrenmek ister. (Çağatay, 1966: s.79) Hasan Basri Bey, bu arada bir aruz üstadına hece vezniyle yazdığı bir şiiri sunmanın mahcubiyetini yaşamaktadır. Büyük şair, Hasan Basri Bey’in tahminin aksine hece vezninin bir Türk vezni olduğunu son zamanlarda bazı gençlerin hece veznini kullanarak çok güzel şiirler yazdığını söyler. Hasan Basri Bey’in ifadesiyle Akif, tevazu icabı şiirini beğenmiş kendisini hece vezniyle şiir yazması konusunda teşvik etmiştir.

Hasan Basri Çantay’ın Mehmet Akif’in tevazusu ile ilgili tespitleri Mithat Cemal Kuntay’ın hatıralarındaki tespitleriyle örtüşmektedir (Kuntay, 2001). Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Akif’i on sekiz yaşında tanımış, Mehmet Akif’in tevazu yönüne şahit olduğu birçok olay yaşamıştır. Kuntay, Akif’in dost meclislerinde sürekli Türk edebiyatının Abdülhak Hamit Tarhan ve Namık Kemal gibi seçkin şairlerinin şiirlerinden okuduğunu kendi şiirlerini okuyarak gururlanmak istemediğini söyler. Kuntay’ın bu konuda anlattığı bir hatıraya göre kendisi *Safabat*’ın yayınından

sonra bir kutlama programı düzenlemek ister. Programa dönemin meşhur yazarları arasında bulunan Abdülhak Hamit Tarhan, Cenap Şehabettin, Süleyman Nazif, Sami Paşazade Sezai ve Faruk Nafiz'i davet eder. İlginçtir ki Mehmet Akif Ersoy, kutlama programında dikkatleri kendi üzerinden çok genç şair Faruk Nafiz üzerinde toplamak ister. Bu sebeple *Safabat*'taki kendi şiirlerinde ziyade Faruk Nafiz'in şiirlerini okumayı tercih eder. Mithat Cemal Kuntay, farklı zamanlarda da Akif'in kendi şiirlerine de değer verdiğini söyler. Akif'in usta bir şair olmasına rağmen genç şairleri teşvik etmesini tevazusundan kaynaklandığını söyler.

2. Onurlu Cesur Bir Şahsiyet

Onur, şeref ve haysiyet Mehmet Akif'in karakteristik özelliğidir. O, hayatı boyunca Milli Şair olma vasfına uygun hareket etmiş; onurlu şahsiyetinden hiçbir şekilde taviz vermemiştir. *Akifnâme*'de anlatılan hatıralar onun ne derece şeref, haysiyet ve onuruna düşkün olduğunu göstermektedir. *Akifnâme*'de geçen hatıraya göre Baytar Şefik Bey, yağmur ve soğuktan korunmak için kendisine gamsele almıştır. Mehmet Akif aradaki samimiyete güvenerek yakın dostundan gamseleyi kullanmadığı günler için ister. Bu arada Akif, İstiklal Marşı'nı yazmış ödül olarak kendisine verilen para ödülünü Hilal-ı Ahmer'e bağışlamıştır. Şefik Bey, bir gün Akif'e şaka yoluyla "Akif Bey, hiç olmazsa kendine bir gamsele alsaydın da biz de serbestçe bunu giyseydik" der (Çantay, 1966: s. 259). Bu söz şaka da olsa Akif'in onuruna dokunur. İzzet ve haysiyetine oldukça düşkün olan Akif, bu söz üzerine gamseleyi Şefik Bey'e iade eder; iki ay onunla konuşmaz.

Birinci Büyük Millet Meclisinde Burdur milletvekili olan Akif, doğal olarak halkın tayin, terfi veya maddi yardım gibi talepleriyle karşılaşır. Fakat o izzet ve haysiyetine düşkün olduğu için halkın bu tür taleplerini yetkili makamlara iletmekten çekinir. Adam kayırma ve iltimasa karşı olan Akif siyasî yaşamında mümkün olduğu ölçüde bu tür konulardan uzak durur. Akif siyasette ilkelidir. Bir gün Burdur'un kaza olması hakkında Meclise teklif verilir. Akif vekil olduğu ilin uğrayabileceği bu haksızlık karşısında hemen milletvekilliğinden istifa karar alır. Balıkesir milletvekili Hasan Basri Çantay, hatıralarında meclis arkadaşlarının onu güçlükle sakinleştirdiklerini ve istifa niyetinden vazgeçirdiklerini anlatmaktadır (Çantay, 1966: s. 35).

Edremitli şair Ruhi Naci Bey'in ifadesiyle Mehmet Akif, Mısır'da bir nafaka mültecisi olarak yaşamıştır (Çantay, 1966: s. 265). Akif'in Mısır'da yaşadığı sıkıntıları yakından bilen Ruhi Naci Bey, Meclis Başkanı Kazım Paşa'ya özel bir mektup yazarak ondan yardım talebinde

bulunur. Mektupta “O mübarek Rumelimiz için Akif’ten başka hangi şairimizin dilinde bir elim-i matem, gözünde bir damlacık görebildik” gibi övgü dolu ifadeler geçmektedir (Çantay, 1966: s. 266). Ruhi Bey, başkana yazdığı Temmuz 1926 tarihli mektupta Akif’in sosyal konulara karşı duyarlılığını anlattığı birçok şiir örneği vererek onun vatanseverliğini, ilmî cephesini ve ileri görüşlülüğünü de dile getirir (Çantay, 1966: s. 265-269). Kazım Paşa, 2 Ağustos 1926 tarihli mektubunda Ruhi Bey’e uyarılarından dolayı teşekkür eder. Fakat ne yazık ki Paşa, konuyla ilgileceğini beyan etmesine rağmen Mehmet Akif’e meclis bütçesinden hiçbir yardım yapılmaz.

Mehmet Akif, döneminde anlaşılmayan ve kıymet görmeyen birçok mutasavvıf, bilim insanı ve sanatçı gibi yoksulluk içinde garip bir hayat yaşamıştır. Fakat o, üzerindeki baskılara ve fakirliğine rağmen kişiliğinden taviz vermemiş başkasının minnetini almaktan özenle kaçınmıştır. İttihat ve Terakki Partisi’nin kurucuları arasında bulunan ve 7. - 8. dönemlerde Konya milletvekili yapan Mehmet Fatin Gökmen, yakın dostu Mehmet Akif’in şöyle dediğine şahit olmuştur: “Hayatta tahammül kabil olmayan yük, hamule-i minnettir (minnet yüküdür). Yüklenmek mecburiyetinde olunca hiç olmazsa minnete kıymet vermeyen adam intihap edilmeli (seçilmeli)” (Çantay, 1966: s. 247). Mehmet Akif, maddi zorluk çektiği günlerde bazı yakın dostlarının desteğini kabul etmiştir. Fakat bunu yaparken ifade ettiği gibi yardım teklifinde bulunan kişileri gönül zenginliğine ve samimiyetine önem göstermiştir. Akif’in yardım teklifini kabul ettiği kişilerden biri Şura-yı Devlet üyesi ve bir dönem Bursa valiliği ve Nafiâ nazırlığı (bayındırlık bakanı) yapan Abbas Halim Paşa’dır. Sanatçılara özel değer veren Abbas Halim Paşa, onurlu ve dürüst şahsiyetinden dolayı şair Mehmet Akif’e özel bir değer vermiş; imkânları ölçüsünde ona maddi imkân sağlamıştır. Akif’in sosyal çevresinde Abbas Halim Paşa dışında makam ve mevki sahibi farklı zengin insanlar da bulunuyordu. Nitekim Akif’in yakın dostu Fatin Gökmen, makam ve mevki sahibi insanların Akif’e nasıl hürmet ettiklerini hatıralarında anlatır (Çantay, 1966: s. 248). Ancak o, *Akifnâme*’de geçen ifadeyle “dostlarının tesellisine karşı onları acındırmak istemiyordu” (Çantay, 1966: s. 251). Tek arzusu sağlığında olduğu gibi hastalığında da hiç kimsenin minnetini almadan şerefi ve haysiyetiyle vatanında ölmektir.

Mehmet Akif, izzetinefis sahibi bir mücadele insanıdır. *Akifnâme*’deki hatıralarından anlaşıldığına göre bağımsızlık mücadelesinin verildiği yıllarda maddi şartlardan ziyade dostlarının minnetli tavırları ona daha fazla ıstırap vermiştir. Hayatının en ıstıraplı anını Fatin Gökmen’e şöyle anlatır.

Muharebenin umumi belva halinde bizim sebili (Sebilürreşat mecmuası) de müşkül vaziyete koydu (...)’den biraz yardım istemeği kararlaştırdım. Ara sıra tesadüf ettikçe bana iltifat eder

ve mecmuaya hürmet gösterirdi. Yazıhanesine gittim. Beni kabul edişi istediğim gibi olmadı. Rum tüccardan olduğumu anladığım iki adamla konuşmasına devam etti. Bu konuşmalar uzun sürdü. Sıkıldıkça sıkıldım. Nihayet onları uğurladı. Ve bana dönerek “hayrola bir emriniz” dedi. Tasarladığım kısa mukaddime yarı olmadan “lafın kisası para mı isteyeceksin” demez mi! bu dört kelime bana dört tarafımdan saplanmış bir süngü gibi geldi, sendeledim. (Çantay, 1966: s. 248)

Sebilürreşat'ın yayın faaliyetini halkı irşat ve ikaz için sürdürmeye çalışan Akif, tüccar dostunun ‘lafın kisası para mı isteyeceksin’ sözü karşısında âdete erimiş büyük bir mahcubiyet hissetmiştir. Şerefli ve haysiyetli yaşamayı ilke edinen Millî Şair, o anki yaşadığı ruh halini “bütün ömrümde hissettiğim ve hatta hissedeceğim acılar toplansa bu bir lahza hissettiğim acıyı unutturamaz” cümleleriyle dile getirir (Çantay, 1966: s. 248). Bu söz onun izzet ve haysiyetine ne derece düşkün olduğunu açıkça göstermektedir.

İstiklâl Şairi'nin vefatından sonra *Yeni Adam* dergisinde yapılan ankette Akif'in vatansever ve samimi şahsiyetinin dışında sanatçı kimliği de sorgulanır. Ankette “Akif, milliyetçi bir şair midir yoksa İslamcı bir şair midir?”, “Akif, bir sınıf şairi midir yoksa bir halk şairi midir?”, “Akif, Türk inkılaplarına hizmet etmiş midir?”, “Akif'in edebiyata teknik bakımından hizmeti olmuş mudur?”, “Akif'in memleketten uzaklaşmasını nasıl izah edersiniz”, “Akif'in eserlerinde sosyal tez var mıdır?” şeklinde yedi soru sorulmuştur (Öztürkçü, 2015). Akif'in şahsiyetini sorgulayan ve zan altında bırakan bu tür bir ankette dönemin kültür politikasının etkisi açıkça görülmektedir. *Yeni Adam* dergisinde düzenlenen ankete Abdülhak Hamit Tarhan, Peyami Safa, Şukufe Nihal, Sabiha Zekeriya Sertel, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Seyfi Orhon, Nurullah Ataç, Nihal Atsız ve Faruk Nafiz Çamlıbel gibi dönemin tanınan yazarları katılmıştır.

Anket kapsamında yapılan değerlendirmelerde bazı yazarlar Akif'in yurt dışına gitme sebebini bir kaçış olarak değerlendirip Millî Şair'i sert bir dille eleştirmiştir. Bu eleştirileri yapan yazarlardan biri Türkiye Sosyalist Fırkası Genel Sekreteri ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası üyesi Suphi Nuri İleri'dir. Suphi İleri “Mehmet Akif Münakaşası” başlıklı yazısında Akif'i millî bir şair olarak kabul etmez ve onun herkes kadar millî mücadeleye destek verdiğini iddia eder. İleri, yazısında Akif'i vatanını terk edip Mısır'a gitmekle suçlar. Dergide Akif'le ilgili en açık övücü ifadeler Nihal Atsız'a aittir: “Akif'in memleketten uzaklaşmış olmasını onun pek yüksek seciyeli olmasıyla izah ederim. Hissen, fikren ve vicdanen taraftar olmadığı şeyleri kabul eder gibi görünmek küçüklüğüne düşmemiştir. Akif'in Mısır'a kaçışı ‘beğenmediğim şeyleri alkışlamayacağım’ diyen namuslu ve merdane bir harekettir” (Çantay, 1937: s.11).

12 Nisan 1937 tarihinde Abdülhak Hâmit'in ölümü üzerine, dergide çıkan Mehmet Akif konulu anket hemen sonlandırılmış, onun yerine "Abdülhak Hamit anketi" başlatılmıştır.

Hasan Basri Çantay kadim dostu Mehmet Akif'le ilgili *Yeni Adam* dergisinde çıkan olumsuz yazılardan dolayı oldukça rahatsız olur. Özellikle Akif'in milliyetperver yönünün sorgulanmasını ve ağır bir dille eleştirilmesini içine sindiremez. Derginin sahibi İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na hitaben "Akif'le İlgili Yeni Adam'ın Anketi Münasebetiyle" bir yazı kaleme alır. Fakat bu arada anket sonlandırıldığı için bu yazıyı dergide yayınlanma fırsatı bulamaz. Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme* kitabında yer verdiği bu yazıda Akif'in milliyetçilik yönünü eleştirenlere şöyle cevap verir: "Eğer 'milliyetçi' demek 'Türk'ü ve Türk olanı sevmek" ise Âkif, şüphe yok, olanca temiz ve şumüllü manasıyla bir 'milliyetçi'dir" (Çantay, 1966: s. 224). Çantay (1966: s. 225), Akif'in samimi bir Türk milliyetçisi olduğunu göstermek için onunla ilgili yaşadığı bir olayı da anlatır:

İlk milli kaynaşma ve savaşlarda üstat Balıkesir'e gelmişti. Onun samimi arkadaşlarından biri Gönen'e teşkilat yapmaya gitmişti. Avdetinde o arkadaş dedi ki (...) Türklerle cefa ediyorlar, milli teşkilatı boğmaya çalışıyorlar". Akif'in o zaman kükreyerek verdiği cevap şudur: "orada bir Türk ocağı açınız, mücadele ediniz". Akif'in beraberinde İstanbul'dan gelen bir zat "Üstâd sizi Türkçü görüyorum" demek istedi. Akif'in ağzından alev gibi şu kelimeler çıktı: "ya ne zannediyorsun? Türk'e hiçbir kavmin horoz olmasına tahammül edemem.

Hasan Basri Bey, *Yeni Adam* dergisinde çıkan Akif'in Türk inkılabına katkısı olmuş mudur? sorusunu olumsuz cevaplandırılanlara karşı da eleştirilerde bulunur:

Akif Türk inkılâbının temel taşlarından. O, yalnız eserleriyle değil, bütün varlığı ile inkılabın hizmetkârı oldu. Balıkesir'de başlayan milli hareketlerde bile Akif'in bir rolü vardır. O, Darülhikmet azasındandı. Balıkesir'e koşup geldi. Halka müessir bir hitabe verdi, milli hareketleri teşci etti. O tunç hitabenin tanini hâlâ Balıkesirlilerin kulaklarında çınlar. (Çantay, 1966: s. 225)

Mehmet Akif Ersoy, bozgunculuğun, dalkavukluğun, riyakârlığın, cehaletin ve taassubun düşmanıdır. Bir dönem üyesi olduğu İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara geldikten sonra yaptığı yanlış icraatları açık ve sert bir dille eleştirmekten çekinmemiştir. Örneğin Balkan Harbi'nden sonra parti üyeleri arasında ağırlık kazanan milliyetçilik fikrine itiraz ederek toplumun asıl din birliğine ihtiyaç duyduğunu savunmuştur. Mehmet Akif eleştirilerinin bedeli olarak Darülfünun'daki hocalığından uzaklaştırılmış; *Sebilürreşad* dergisindeki yazılarına ara vermek zorunda kalmıştır. (Düzdağ, 2012). Akif, mizacı gereği muhalif bir karakterdir. Haksızlığa tahammülü yoktur. Cumhuriyet Dönemi'nde de hayat felsefesine aykırı bulduğu bütün icraatları

açıkça reddetmiş bu uğurda bedel ödemekten çekinmemiştir. Akif için mukaddes değerler şahsi değerlerinin çok öncesinde gelir. Şahsına hakaret edenleri veya şahsını hor görenleri affeder. Öte yandan vatanına, bayrağına ve inanç değerlerine saygısızlık edenleri hiçbir şekilde affedemez. Onun bu karakterini gösteren bir olayı yine Hasan Basri Bey nakleder. Samih Rıfat, bir gün Akif'in dargın olduğu bir dostunu onunla barıştırmak için yanına getirir. Akif, o kişiyi görür görmez bulunduğu mekânı terk eder ve bir daha da o mekâna geri dönmez. Hasan Basri Bey, Akif'in bu konuda çok sert davrandığını düşününce Mehmet Âkif'ten şu yanıtı alır:

Evet, ayıp ettim. Samih buna meydan vermeyecekti. Benim o adamla zorum yok. Fakat mukaddesatıma sövdü o. Basri, Basri! O benim evladımı öldürseydi, belki affederdim. Hânümânımı söndürseydi, yine affedebilirdim. Daha ileri gideyim. Alâ-melein nâs, benim yüzüme tükürseydi yine geçebilirdim. Mademki bana gelmiştir ve onu aziz bir dostum getirmiştir. Fakat o benim mukaddesatıma sövdü, mukaddesatıma sövdü! (Çantay, 1966: s. 79)

Kişinin cesaret ve korkusuzluğu özgürlüklerinin kısıtlandığı can güvenliğinin ortadan kalktığı zor şartlarda belli olur. Akif'in işgal yıllarındaki vaazları ve yazıları onun cesaretli yönünü açıkça göstermektedir. Hasan Basri Çantay, kadim dostunun cesaretli yönünü arslan ve dağ metaforuyla anlatır.

İstiklâl muharebelerinin devam ettiği sırada Akif'i görmeli idiniz. O, kafesleri yırtan aslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı sırada Akif hiç istifini bozmadı, onun kuvve-i ma'neviyesi zerre kadar sarsılmadı; Etrafındakilere hep ümit, hep iman, hep cesaret telkin etti. Sanki o kocaman bir dağ idi (1966: s. 25).

Mehmet Akif, arkadaş ilişkilerinde ilkelidir. Uzun süren dostluklarında vefaya ve samimiyete büyük önem verir. "Görüşüklerinden birinin faziletsiz bir yol tuttuğunu, insanlığa arkadaşlığa muhalif bir harekette bulunduğunu işitince hemen selamı keser, onunla konuşmaz, onun bütün sevgisini, hatırasını kalbinden koparıp atardı. Artık onun nazarında o adam bir taş parçasından başka bir şey değildi" (Çağatay, 1966: s. 306). Hasan Basri Bey, Akif'in onurlu şahsiyetine ilk tanıştığı 1908 yılından vefat ettiği 1936 yılına kadar geçen sürede yakından tanıklık etmiştir. Hatıralarında Akif'le ilgili sadece kendi tespitlerini değil; yakın dost çevresinin de tespitlerine yer vermiştir.

3. Cömert ve Diğerkâm Bir Şahsiyet

Diğerkâmlık kişisel fayda gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan kimseler için kullanılan bir sıfatıdır. Sözcüğün Türkiye Türkçesindeki bir diğer karşılığı özgeciliktir (Akalin vd., 2011: s. 657). Diğerkâm kişilerin en belirgin özelliği başkalarını kendilerine tercih etmeleridir. Savaş, göç ve doğal afetlerden dolayı zorlu dönemler geçiren Türk toplumunun tarihinde çok sayıda diğerkâmlık örneği vardır. Milli Mücadele yıllarında veya son dönemde Türkiye’de yaşanan doğal felaketlerde birçok diğerkâmlık örneğini görmek mümkündür

Türk tarihinde diğerkâm sıfatına layık en önemli şahsiyetlerden biri şüphesiz Mehmet Akif Ersoydur. Mehmet Akif Ersoy, Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma sürecini yaşadığı bir dönemde İstanbul’da doğmuş; yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin büyük ekonomik zorluklar çektiği bir dönemde yine İstanbul’da vefat etmiştir. Küçük yaşta babasını kaybeden Akif, kısa bir süre sonra Fatih’teki evlerinin de yanmasından dolayı ailesiyle birlikte büyük maddi kayıplara uğramıştır. Hasan Basri Çantay da *Türk Dili* gazetesinde çıkan yazılarında Akif’in yaşadığı ekonomik zorlukları anlatır. Çantay, Mehmet Akif’in özellikle milletvekilliği görevinin bittiği dönemde daha zor şartlarda yaşadığını belirtir. Akif bu dönemde İstanbul’a dönmüştür. Yakın dostlarından aldığı borçlarla geçimini sağlamaktadır. Abbas Halim Paşa’nın maddi desteği olmazsa çok daha zor şartlarda yaşaması muhtemeldir. Halim Paşa, çok sevdiği Akif’i her senenin kışında Mısır’a yazında ise İstanbul’da bulunan yalısına beraberinde götürmektedir. Nihayet Mısır hükümeti Akif’i Türk edebiyatı hocalığına tayin ederek bir ölçüde rahatlamasına katkı sağlamıştır (Çantay, 1966: s. 226). Millî Şair, Mısır’da hastalığına kadar bu görevine devam etmiştir.

Mehmet Akif, yakın dostlarının şahitliklerine göre en muhtaç anlarında bile hiç kimsenin minnetini almamış; halinden hiçbir şekilde şikâyetçi olmamıştır. Yakın dostu Hasan Basri Çağatay, Akif’in hep kiralık evlerde oturduğunu ve kesesinde kaç kuruşu varsa isteyene ve istemeyene dağıttığını söyler (1966: s. 33). Çantay’ın anlattığı bir hatıraya göre bir akşam Mehmet Akif, dostlarını evine çay içmeye davet eder. Davet vakti yaklaşırken Akif, koşa koşa Hasan Basri Bey’in evine giderek çayı onlarda içmeye geleceklerini söyler. Hasan Basri Bey, bu değişiklikten tabii memnun olur. Ancak bunun sebebini de öğrenmek ister. Akif gülerek evlerindeki odanın kilimini bir fakire verdiklerini söyler (Çantay, 1966: s. 33). O günün ekonomik şartlarında Akif’in evinde yalnızca bir kilim bulunmaktadır. Onu da kapıya gelen fakir bir insana vermiştir.

Hasan Basri Bey yine bir kış günü Akif’i bir kır ceketle görür. Akif çok üşüdüğü halde bunu hissettirmemeye çalışır. Basri Bey, Akif’i bu halde görünce konuyu araştırır. Akif yine

diğerkâmlığın en güzel bir örneği olarak paltosunu evin kapısına gelen bir fakire giydirmiştir (Çantay, 1966: s. 33).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulunan Mehmet Fatih Gökmen de yakın dostu Akif'in cömertliğine ve diğerkâmlığına dair hatıralar anlatır. Akif, hayatının hiçbir döneminde ikbal peşinde koşmamış; ihtiyaçlarını temin etmek için zillete düşmemiştir. Akif'e göre ihtiyaç insanın kendi eliyle etrafına örtüğü bir ağdır. Kişi hiç olmazsa bu ağın gözlerini büyük tutmalı ki bedenini bu ağdan kurtaramasa da bari ellerini, ayaklarını başını dışarda bıraksın. Akif, hayatın ıstıraplarına gülerdi. Verirken bolca verir; verdiğini de duyurmazdı. Mehmet Fatih Gökmen'in şahitliğine göre Mehmet Akif hayatının hiçbir döneminde nisaba ulaşmamıştır (Çantay, 1966: s. 247). Nisab, İslam fıkında kişinin zekât verme sorumluluğunu ifade eden sahip olduğu mal miktarıdır. Nisab miktarı İslam dininde bir kimsenin zekât verebilecek maddi imkâna sahip olduğunu gösterir (Acar, 2017: s. 136). Akif, yakın dostu Fatih Gökmen'in de ifade ettiği gibi hayatının hiçbir döneminde zekât verecek bir maddi imkâna sahip olmamıştır. Diğerkâmlık örneği sürekli elindekileri dağıtmış; mal biriktirme sevdasına kapılmamıştır. Mehmet Akif'in aynı dönemde ciddi maddi sıkıntı içerisinde olmasına rağmen kazandığı 500 liralık ödülü Darülmesaiye bağışlaması diğerkâmlığın en güzel örneğidir.

4. Dürüst ve İdealist Bir Karakter

Mehmet Akif Ersoy'un sosyal çevresinde itibar görmesinin en önemli bir sebebi dürüst ve idealist bir karaktere sahip olmasıdır. Bugün ideolojik düşünceleri birbirinden çok farklı aydınlar, Akif'in şahsiyetine saygı duyuyorlarsa bunun en önemli sebebi Akif'in dürüstlüğü ve inancını samimi duygularla yaşamasıdır. Nitekim Akif'in vefatından sonra *Yeni Adam* dergisinde yapılan ankette dönemin dost ve muhalif yazarlar onun bu hakkını teslim ederler. Hasan Basri Çantay, Akif'in vefatından sonra memleketi Balıkesir'de çıkan *Türk Dili* gazetesinde yayınladığı yazılarında farklı Türk aydınlarının da Akif'le ilgili değerlendirmelerine yer verir. Bu aydınlardan biri de Akif'i ısrarla kurdukları İttihat ve Terakki Partisi'ne üye yapmak isteyen Fatih Gökmen Bey'dir. Fatih Bey'in anlattığı hatıraya göre Akif'in üyeliğe kabulü için partiye kayıtsız şartsız bağlı olacağına dair bir yemin metnini imzalaması gerekmektedir. Mehmet Akif ülke menfaatlerine faydalı olacağını düşündüğü İttihat ve Terakki Partisi'ne üyeliği kabul eder; fakat yemin metni imzalaması için metinde geçen "bilâ şart-u kayd cemiyettin emirlerine itaat" ifadesinin kaldırılmasını ister. Akif'in bu tavrı o günün şartlarına göre oldukça cesaret gerektiren bir tepkiydi. Mehmet Akif, Fatih Bey'le olan diyaloglarında "ben cemiyetin yalnız emri marufuna biat ederim. Mutlak surette söz

veremem ve yemin edemem” der (Çantay, 1966: s. 245). Akif’in bu ilkeli duruşu ve partiye hiçbir menfaat gözetmeden girmesi Fatim Bey olmak üzere diğer parti üyeleri arasında hayranlıkla karşılanır. Bu olaya bizzat şahit olan Fatim Bey, yaklaşık çeyrek asırdır tanıdığı Akif’in prensiplerinden ve ideallerinden kesinlikle taviz vermediğini anlatır.

Mehmet Akif hayatın gerçeklerine göre yaşamayı ilke edinen ve sanatını bu ilke doğrultusunda icra eden bir kişiliğe sahiptir. Osmanlı Devleti’nin yıkıldığı, Anadolu topraklarının işgal ve sonrasında bağımsız Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu dönemlerde kalemini sürekli ülke gerçeklerine uygun olarak kullanmıştır. Gençlik döneminde yazdığı eski şiirlerini neşretmesini isteyen Fatim Bey’e “ben onların hepsini yaktım” der (Çantay, 1966: s. 246). Çünkü onun için devir sanatı bireysel konular için değil cemiyetin sosyal, siyasal ve ekonomik sorunları için kullanma devridir.

Fatim Bey’in ifadesiyle doğruluk Akif’in en önemli vasfıydı. “Merhum, İnsanın mahiyeti söylemek değil, sözü tutmaktır” derdi (Çantay, 1966: s. 246). Hayatının en önemli prensibi doğruluk olan Akif Bey, verdiği söze kıymet vermeyenleri insan olarak görmezdi. Fatim Gökmen, Akif Bey’in verdiği söze ne derece riayet ettiğini ve kendisine verilen sözü ne derece önemseydiğine dair aralarında geçen bir olayı şöyle anlatır:

Ben Vani Köy’ünde oturuyordum. Kendisi de Beylerbey’inde bir gün öğlen yemeğini bende yemeğe kararlaştırmıştık. Öğleden bir saat evvel bana gelecekti. O gün öyle yağmurlu, boralı bir hava oldu ki her taraf sel kesildi. Merhum yürümeyi severdi. Havanın bu haliyle karadan gelemeyeceğini tabii gördüm. Miâddan biraz evvelki vapurdan çıkmadı, diğer vapur bir buçuk saat sonra gelecekti. Yakın komşulardan birine gittim. Vapur dönmeden de geleceğimi hizmetçiye söyledim. Yağmur devam ediyordu. Vaktinde evime döndüm. Bir de ne işiteyim, bu arada sırlıklam halde gelmiş, beni evde bulamayınca hizmetçi ne kadar ısrar ettiyse de duramamış, “selam söyle” demiş, o yağmurda dönmüş, gitmiş! Ertesi gün kendini gördüm. Vaziyeti anlatarak özür dilemek istedim. Dinlemedi, “bir söz ya veya yakın bir felakete yerine getirilmezse mazur görülebilir” dedi. Benimle tam altı ay dargın kaldı. (Çantay, 1966: s. 246)

Akif sosyal ilişkilerinde sevecen ve duyarlıdır. Dostlarının sorunlarıyla yakından ilgilidir. Sevmediklerine karşı dürüst davranmaktan ve keskin sözden kaçınmayan bir karaktere sahiptir. Hasan Basri Çantay, Akif’in hiçbir meziyeti olmasa bile fikirlerini gizlemeden dosdoğru söyleyen biri olarak yeterince saygın bir şahsiyete sahip olduğunu söyler. *Yeni Adam* dergisinde Akif aleyhinde çıkan beyanları eleştiren Basri Bey, objektif bir üslupla Akif’in de kendisine göre hatalarının olduğunu dile getirir. Çünkü Akif de bir beşerdir. Duygularına yenik düştüğü anlar

olmuştur. Ancak Mehmet Akif'in genel yaşantısına bakıldığında ömrünü dürüst ve idealist bir çizgide tamamladığı görülür.

5. İleri Görüşlü Modern Bir Bilim İnsanı

Mehmet Akif'in çocukluğu babası Mehmet Tahir Efendi'den dolayı ilim erbabı insanlar arasında geçmiştir. Fatih Medresesi müderrislerinden olan Tahir Efendi aynı zamanda Akif'in ilk hocasıdır. İlk eğitimini babasından alan Akif, üstün zekâsı ve gayretiyle sürekli kendini yenilemiş; asrın fen bilimleri ile mümkün olduğunca meşgul olamaya çalışmıştır. Akif'in tahsil yıllarına şahit olan Bayezid Mutasarrıfı Sabri Sözen, Akif'in derslerinde oldukça başarılı olduğunu ve her sene okulunu birincilikle bitirdiğini dile getirir (Çantay, 1966: s. 20).

Mehmet Akif, Garp ve Şark ilimlerini bir arada öğrenmeye gayret etmiş gerek nesirlerinde gerekse şiirlerinde gençlerin kök değerlerinden kopmadan Batılı ilimlerle meşgul olmalarını istemiştir. "Alınız ilmini Garb'ın, alınız sanatını/Veriniz mesainize hem de son süratini/Sade Garb'ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz/Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız/Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin yalnız" dizeleri onun bu konudaki hassasiyetini açıkça göstermektedir. Din bilimlerinin yanında fen bilimlerine de önem veren Akif Bey, bu konuda mutaassıp hocaları şiddetle eleştirir. İstanbul Rasathanesi kurucusu Astronom ve Meteorolog Fatih Gökmen, Akif'e bu konudaki eleştirilerini haksız bulduğunu söyleyince kendisi hemen *İhyâü Ulûmu'd* din eserinin birinci cildini isteyerek ona İmam-ı Gazali'nin bu konuda kendisini destekleyen ifadelerini gösterir. Kitapta tıp ve matematik gibi cemiyet hayatına ait bütün ilimlerin en azından bazı Müslüman âlimleri tarafından bilinmesi gerektiği ifade edilmektedir. Özel sohbetlerinde Akif Bey'in ilmi derinliğe tanıklık eden Fatih Gökmen hatıralarında şu ifadeler yer verir: "Akif müspet ilimlere çok kıymet verirdi. Ve bu ilimlerdeki terakkiyi takip etmek isterdi. Bana her gelişinde âmmevî yazılmış olan bir iki mecmuayı ister ve gözden geçirirdi. Kâinat hakkındaki yenilikleri benden istizah ederdi. Fizik ve kimyaya ait olanları çok iyi anlardı" (Çantay, 1966: s. 251).

Mehmet Akif'in en önemli bir özelliğe de farklı dillere olan vukufiyetidir. Bir sohbetinde koskoca Osmanlı sahasında Arapçayı en iyi bilen dört kişiden biri olduğunu söyler. Akif'in ifadelerine göre kendisinin dışında maarif nezareti memurlarından Şevket Bey, Babanzâde Naim Bey ve İstanbul'da ikamet eden Hersek Müftüsü Arapçayı ileri düzeyde bilmekteydiler. Akif, Osmanlı Türkçesi ve öz Türkçeyi de etkili kullanmakta Farsça ve Fransızca'yı ana dili kadar bilmekteydi. *Âkifnâme*'de geçen bir hatıra göre Berlin'de aynı sofrada oturduğu biri Arap, diğeri

Acem, bir diğeri de Fransız olan üç sanatkâr dostuyla aralarında tercüman olamadan saatlerce sohbet etmiş; her üç dostuna da tercümanlık yapmıştır (Çantay, 1966: s. 40). Hasan Basri Çantay, Akif'in ilim ve lisan cephesini anlatırken Doktor Adnan Adıvar'dan da bir hatıra nakleder. Dönemin seçkin Türk aydınları arasında bulunan Adıvar'ın Akif'le ilgili Hasan Basri Bey'e söyledikleri manidardır:

Ben Âkif'i yalnız şair diye değil, daha çok büyük bir insan ve büyük bir fen adamı diye severim. Onun Fatih Kürsüsü eşsiz bir âbide-i fendir. O eserin her kelimesi ilm-ü fen deryasına saçılmış inciler, cevherler, mevcelerdir. Ya onun temiz ahlakı... Bir gün rahmetli (Yusuf Akçura, Doktor Adnan) ellerinde bir ecnebi gazetesi olduğu halde Âkif'e geldiler. Onda, galiba Piyer Loti'nin bize ait güzel bir yazısı vardı. Dediler ki "Üstad, bunun tercümesini siz lütfedeceksiniz." "Hayhay", dedi, fakat yazacak bir adam? Derhâl çantamdan kâğıt çıkardım. "Buyurunuz yazacağım" dedim. O, gazeteyi mecliste sıranın üstüne koydu, bil'âhere hiçbir kelimesini yerinden oynatılmamak şartıyla âdeta Türkçe bir eseri yazıyormuş gibi tercümesini çarçabuk yaptı. (Çantay, 1966: s. 39)

Mehmet Akif'in Arapçaya olan hâkimiyetini bilen başta Ahmet Hamdi Akseki olmak üzere dönemin diğer din âlimleri ondan bir Kur'an tefsiri yazmalarını isterler. Fakat Akif'in arzusu daha çok çocuklar ve mektepliler için şiirler yazmaktır. Çünkü o, kendisinin tefsir alanında yetkin olduğuna inanmaktadır. N ısrarlar üzerine Mısır'da bulunduğu yıllarda kendisinden beklenen Kuran tefsirini yazmaya başlar. Yazacağı tefsirin Kuran'ı perdeleyeceğini düşündüğü için bu çalışmasından vazgeçer. Kendisine bu konu sorulduğunda "beni tatmin etmeyen bir tercüme başkasını nasıl tatmin eder" (Çantay, 1966: s. 40).

Mehmet Akif'in ilmî cephesine yakın dostu Mithat Cemal Kuntay da tanıklık etmiştir. Kuntay, Akif'in yedi yılda Fransızca'yı çeviri yapacak kadar kendi imkânlarıyla öğrendiğini duyunca ona karşı hayranlığı artmıştır. Mithat Cemal Kuntay, bir araya geldiklerinde sürekli Akif'i konuşarak onun derin ilminden yararlanmak istediğini söyler. Bir gün Servet-i Fünun şairlerini sert bir dille eleştirdiğinde Akif'in tepkisiyle karşılaşır. Akif, Tevfik Fikret ve Cenap Şehabettin'in şiirlerinden örnekler okuyarak Servet-i Fünun şairlerini savunur. "Hatta Cenap'ın nesrinin birçok Batılı nasirden daha üstün olduğunu örneklerle açıklar" (Timur, 2014: s. 58). Mithat Cemal Kuntay tıpkı Hasan Basri Çantay gibi Akif'in edebî ve ilmi sohbetlerine katılmış bu şekilde onun derin bilgisine ve hakkaniyetli oluşuna tanıklık etmiştir.

Millî Şairimiz ileri görüşlü ve yeniliklere açık bir sanatkâr ve âlimdir. Ahmet Akseki'nin ifadelerine göre Balkan harbinin son zamanlarında ülkede "ecnebi mekteplerine karşı bir nefret

uyanmıştı” (Çantay, 1966: s. 253). Türk aydınları çocukları buralardan nasıl kurtaracaklarını düşünmektedirler. Her kafadan ayrı bir ses çıkmaktadır. İleri görüşlü bir eğitimci olan Akif’e göre bu eleştirilerin hepsi anlamsızdır. Çünkü ülkede Avrupa’da olduğu gibi modern okullar açılmadıkça anne ve babalar haklı olarak çocuklarını bu tür okullara gönderecektir. Bu sorunun çözülmesi için tek çare ülkede Avrupa ayarında okulların açılmasıdır.

Mehmet Akif, çağını aşan çok yönlü bir sanatkârdır. Sanatçı dostlarının tanıklığına göre “Musikiyi çok severdi. Hususi sohbet âlemlerinde arkadaşlarıyla birlikte ilahiler, şarkılar okur, güzel seslere nâ’ter okuturdu” (Çantay, 1966: s. 83). Şark Musiki Cemiyeti Reisi Ali Rıfat Bey Akif’in “Bülbül” şirini bestelemişti. Samih Rıfat Bey, bir gün Akif’i dost meclisine davet ederek ona “Bülbül” şürinin bestesini sazlar eşliğinde dinletir. Dinlediği besteden çok memnun kalan Akif, damadı Hayrettin Bey’den hemen besteyi öğrenmesini ister. Entelektüel bir kişiliği olan Akif, hususi dost meclislerinde gazellerden ve şarkılardan sonra bu besteyi dinlemekten büyük keyif alırdı. Hasan Basri Bey (1966: s. 83), Mehmet Akif’in musikişinaslığıyla ilgili İstanbul Karasi otelinde yaşadığı bir hatırayı şöyle anlatır:

Üstad ve rahmetli Ruhi Naci ile birlikte otelin odasında oturuyorduk, Neyzen Tefvik çıkageldi. O samimi can arkadaşının, o koca Üstad’ın ellerini tuttu, ellerine yüzüne sürdü öptü, öptü... Beş on dakika geçmedi Hafız Sami Efendi geliverdi. O da karşısından üstadı görmüştü. Senelerden beri kendisine mütehasırdı. Gariptir ki aynı merasimi ihtiramı o da ifâ etti. Fakat oturuşu Neyzen gibi mübâlâtsiz değildi. Daha çok hürmetkârene idi. Bu iki üstada koca üstad söylüyordu, onlar dinliyorlardı.

Hasan Basri Bey’in anlattığına göre Mehmet Akif’in sesi çok tatlı ve davudî idi. Onda Türk musikisinin birçok güzide besteleri vardı. Hasan Basri’nin ifadelerinden anlaşıldığına göre kendisinde Akif’ten hatıra olarak kalan bir kısım besteler bulunmaktadır ki bu da farklı bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir. Mehmet Akif’in Türk musikisine olan ilgisi onun çok yönlü şahsiyetini ortaya koymasından önemlidir.

Sonuç

Akifnâme, Mehmet Akif Ersoy’un örnek şahsiyeti ve hayatının bazı bilinmeyen yönleri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Eser, Mehmet Akif Ersoy’un doğruluk, cesaret, şeref, haysiyet ve diğerkâmlık gibi örnek vasıflarını yansıtan hatıraları içermesi bakımından oldukça kıymetlidir. Eserde Akif’in özellikle samimiyeti ve onurlu şahsiyeti hakkında çok sayıda hatıra bulunmaktadır. Eserin en önemli yanı Akif’in yakın dostları tarafından kaleme alınan hatıraları

içermesidir. Eserde Abdülhak Hamit Tarhan, Recaizâde Mahmut Ekrem, Mahir iz, Nurettin Topçu, Süleyman Nazif, Hasan Basri Çantay, Mehmet Fatih Gökmen, Ahmet Hamdi Akseki, M. Sabri Sözen gibi dönemin seçkin aydınlarının Akif'le ilgili görüş ve hatıraları yer almaktadır. Türk kültür tarihinin en önemli değerleri arasında bulunan Mehmet Akif Ersoy'un bu tür bir eserden yararlanılarak anlatılması büyük önem arz etmektedir. Çünkü Mehmet Akif Ersoy'un kaynağı belirsiz ve birbiriyle örtüşmeyen hatıralarla anlatılması ciddi şahsiyetine zarar verebilmektedir. Anma etkinliklerinde Akif'in söze verdiği önemi, üstün cesaretini, ilim, irfan ve yardımseverliğini anlatmak için kullanılan yanlış üslup sonuçta insanların zihninde Akif'le ilgili olağanüstü bir halk kahramanı imajı oluşmaktadır. Dolayısıyla Mehmet Akif Ersoy'u anarken gerçek hayattan kopmamak ve doğru kaynakları referans göstermek asıl olmalıdır. Araştırma sonucunda *Âkifnâme*'nin bu niteliğe sahip bir kaynak olduğunu ortaya çıkarmıştır. Türk edebiyatında *Âkifnâme* dışında Süleyman Nazif'in *Mehmet Akif*, Eşref Edip Fergan'ın *Mehmet Âkif-Hayati, Eserleri, Yetmiş Muharririn Yazıları* ve Mithat Cemal Kuntay'ın *Mehmed Âkif-Hayati, Seçiyesi, Sanatı* gibi Akif'in yakın dostları tarafından kaleme alınmış sınırlı sayıda eser vardır. Gerek İstiklal Marşı'nın kabulü ve gerekse Mehmet Akif Ersoy'u anma programlarında bu tür kaynaklardan yararlanılması Millî Şair'i doğru algılama açısından önemlidir. Konu hakkında bir başka husus Mehmet Akif Ersoy'un idealist düşünceleri, örnek şahsiyeti ve hatıraları sosyal hafızada sürekli canlı tutulmalıdır. Çünkü bu gibi değerlerin sosyal hafızada canlı tutulması diğerkâm, idealist ve vatansever nesillerin yetişmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Acar, İ. (2017). Zekâtın Önemi, Temel İhtiyaçlar ve Nisab Miktarıyla İlgili Değerlendirmeler. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.18. ss. 129-141.
- Akalın, Ş.H. vd., (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atsız, N. (1937). Atsız Diyor ki. *Yeni Adam*. S. 172. ss. 167-172.
- Çantay, H. B. (1966). *Âkifnâme, Mehmet Akif*. Haz. M. Çantay, İstanbul: Ahmed Said Matbaası.
- Çantay, H. B. (2020). *Âkifnâme, Mehmet Akif*. Haz. N. Torinay, İstanbul: Ergavun Yayınları
- Düzdağ, Ertuğrul (2012). *Mehmet Akif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, Ankara: DİB Yayınları.
- Kapukaya, Z. (2016). Hasan Basri Çantay-Mehmet Akif Ersoy Dostluğu ve Akifnâme. *Kırıkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C.1. S. 1. ss. 35-46.

Kuntay, M. C. (2001). *Mehmet Akif*, İstanbul: Timař Yayınları.

Timur, K. (2014). Mithat Cemal Kuntay'ın Gözüyle Mehmet Akif, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.11. ss. 53-78.

şentop, M (2021). *Mehmet Akif'in Mektupları*, Haz. S. Karakılınç, Ankara: TBMM Yayını

ztrk, İ. (2015). Mehmet Akif'i Nasıl Bilirdiniz? Akif'in Vefatından Sonra Yeni Adam Dergisi'nde Yapılan Anket. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.12. ss. 7-50.